

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته شیعه شناسی ، گرایش کلام

موضوع :

بررسی مسأله

تکامل عقول در جامعه مهدی موعود (عج)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمود تقی زاده داوری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر عسکر دیرباز

نگارنده:

سید ابوالفضل حسینی

تابستان ۸۹

تقدیم به ساحت مقدس امام عصر حضرت حجة ابن الحسن (علیهما السلام)
که با ظهورش تمامی عقول به کمال می رسد.

و تقدیم به نائب بر حق ایشان
حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (دامت برکاته)

و تقدیم به روح مادر عزیزم
که دعای خیرش همیشه
در تکامل انسان مؤثر است.

با تقدیر از پدر بزرگوارم

که در به ثمر رساندن این رساله کمک شایانی نمودند.

هردلی را پر زینش می کنی عقل ها را غرق دانش می کنی
هر نتیجه زود حاصل می شود یک شبه انسان چه کامل می شود

و تشکر از استاد راهنمای گرامی

استاد

حجة الاسلام و المسلمین
دکتر محمود تقی زاده داوری

و قدردانی از زحمات استاد مشاور

استاد

حجة الاسلام و المسلمین
دکتر عسکر دیرباز

چکیده :

بشر از دیرباز تاکنون به فکر یک جامعه آرمانی بوده است که در آن همه ارزشهای والای انسانی به بهترین وجه مراعات شود. همانطور که از کتب فلسفی و بحثهای پیرامون مدینه فاضله پیداست ، بسیاری از مباحث علمی هم به این ناحیه معطوف بوده است. از دیدگاه اسلام و مخصوصا تشیع، این جامعه در دوران ظهور حضرت حجت (علیه السلام) به فعلیت می‌رسد. جامعه‌ای که پایه و بنیان آن بر رشد فکری و عقلانی انسانها ریخته شده است. تکامل تربیت و بلوغ روحی انسان از جمله برنامه‌های مهم قیام امام مهدی (ع) است. باید گفت انسان ، در طول تاریخ در بعد عقلی و رشد فرهنگی ، سیری طولانی داشته است . در میان دست آوردهای علمی انسانها آموزه‌های انبیاء مقامی بلند و ارزشمند دارد . تعالیم آموزگاران وحی همگی در جهت نشر دانایی و گسترش آگاهی در میان جامعه اسلامی بوده در همه زمینه ها ، از خودشناسی تا خداشناسی ، و از ذره شناسی تا جهان شناسی . اما علم و دانش بشر در رستاخیز امام مهدی (ع) به تکامل نهایی می‌رسد ، حضرت امام مهدی(علیه السلام) با علم وافر الهی و قدرت خداوندی‌اش که عین یک اعجاز است،عقل انسانها را در تمامی ابعاد نظری و عملی و در بعد معاش به شکوفایی می‌رساند و موانع موجود بر سر راه کمال و سعادت انسانی را از میان بر می‌دارد .

کلید واژه ها : تکامل ، شکوفایی ، عقل ، عقل نظری ، عقل عملی ، مهدی (علیه السلام) ، مهدویت ، جامعه موعود ، عصر ظهور ، آینده بشریت .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	فصل اول - کلیات.....
۳	بیان مسأله
۳	ضرورت انجام تحقیق.....
۳	اهداف و فوائد تحقیق.....
۳	پیشینه تحقیق
۴	سؤالات تحقیق.....
۴	فرضیه‌های تحقیق.....
5	روش تحقیق
۵	سرفصلها و عناوین تحقیق.....
۶	کلید واژه ها
۷	فصل دوم - مفاهیم.....
۸	۱) تکامل.....
۹	۱) کمال اول.....
۱۰	۲) کمال ثانی.....
۱۳	۲) عقل.....
۱۳	أ. عقل در نزد اهل لغت
۱۴	ب. واژه عقل و معنای آن در قرآن.....
۱۶	واژه های مترادف عقل در قرآن
۱۶	نهییه.....
۱۶	حجر.....
۱۷	لبّ.....
۱۸	قلب.....
۱۹	روح.....
۲۰	امر.....

قلم.....	۲۰
ملک.....	۲۰
ج. عقل در اصطلاح فلسفه و صاحبان اندیشه.....	۲۱
۱) عقل منفصل.....	۲۳
۲) عقل متصل.....	۲۳
عقل نظری و عقل عملی.....	۲۴
۱) عقل نظری.....	۲۴
۱. عقل هیولانی.....	۲۵
۲. عقل بالملکه.....	۲۶
۳. عقل بالفعل.....	۲۸
۴. عقل بالمستفاد.....	۳۰
۲) عقل عملی.....	۳۱
مراتب عقل عملی.....	۳۲
۱. تخلیه.....	۳۲
۲. تجلیه.....	۳۲
۳. تحلیه.....	۳۲
۴. فنا.....	۳۳
رابطه عقل نظری و عقل عملی.....	۳۴
۳) عقل ابزاری.....	۳۷
۳) جامعه موعود و مدینه های فاضله.....	۳۸
۱) مدینه فاضله در نگاه قدیم.....	۳۹
۱. مدینه فاضله افلاطون.....	۳۹
۲. مدینه فاضله فارابی.....	۴۲
۲) مدینه فاضله در عصر جدید.....	۴۳
۳) مدینه فاضله سوسیالیسم تخیلی.....	۴۴
۴) آثار آرمان گرایی ها.....	۴۴
فصل سوم - نظریات تکامل.....	۴۶
۱) شهید مرتضی مطهری.....	۴۷

۴۷	معنی تکامل طبیعی
۴۷	معنی تکامل تاریخی
۴۹	فرق تکامل و پیشرفت
۵۱	تکامل صنعتی بشر
۵۲	تکامل اجتماعی بشر
۵۳	روابط انسانی؟
۵۵	رابطه انسان با خویشتن
۵۷	ابعاد تکاملی انسان
۵۸	توجیه و تفسیر تکامل تاریخ
۵۹	بینش دیالکتیکی یا ابزاری
۶۲	هسته اصلی
۶۵	بینش انسانی یا فطری
۶۹	نبردهای پیش برنده
۷۰	حلقات تاریخ
۷۰	قداست مبارزه
۷۱	اصلاحات
۷۱	نابسامانیها
۷۱	نوسانات تاریخ
۷۲	به سوی آزادی از جبر طبیعت و اجتماع
۷۲	جامعه ایده آل
۷۵	(۲) محمد تقی جعفری
۷۵	نفی زندگی طبیعی محض
۷۷	عوامل تقسیم بندی زندگی
۷۹	ادعای تکامل
۹۳	(۳) آیت الله مصباح یزدی
۹۳	تکامل در جامعه و تاریخ
۱۰۱	فصل چهارم - تکامل عقول در عصر ظهور
۱۰۲	بخش یکم . شکوفایی عقل

۱۰۳ انواع تراحمها در انسان
۱۰۳ حکومت عقل نظری و عملی در تراحمها
۱۰۴ وسیله تأمین نیازهای طبیعی
۱۰۵ تقوای علمی و عملی
۱۰۶ پیوند علم و عمل
۱۰۷ چگونگی عملکرد عقل
۱۰۹ کمال عقل
۱۰۹ حیات عقلی
۱۱۰ شکوفایی عقل در پرتو علم
۱۱۲ شکوفایی عقل در پرتو وحی
۱۱۳ ۱. تأیید وحی نسبت به عقل
۱۱۳ ۲. راهنمایی و شکوفایی عقل
۱۱۵ موانع شکوفایی عقل
۱۱۶ ۱. غفلت
۱۱۷ ۲. وسوسه علمی و شیطانی
۱۱۸ ۳. پندار گرایی
۱۱۹ ۴. عقل متعارف
۱۲۰ ۵. کبر
۱۲۰ ۶. خود بینی و هوس
۱۲۲ ۷. دنیا گرایی
۱۲۳ ۸. کمین گاههای شیطان
۱۲۴ ۹. زنگار دل
۱۲۵ بخش دوم . شکوفاگران عقل
۱۲۵ رسالت رهبران الهی
۱۲۶ اهداف و فوائد نبوت
۱۲۶ ۱. تعلیم دست نیافتنی ها
۱۲۹ ۲. تکامل عقل
۱۳۰ ۳. برپاداری قسط

۴. نجات از تاریکی ها ۱۳۰
۵. پرستش خدا و پرهیز از طاغوت ۱۳۱
۶. داوری در اختلافات مردم ۱۳۱
۷. دعوت به حیات برتر و سازنده ۱۳۲
۸. یادآوری نعمت ها ۱۳۳
۹. سفارش به اخلاق ستوده ۱۳۳
۱۰. آزادی انسان ۱۳۴
- دیدگاه خواجه طوسی در فوائد نبوت ۱۳۵
- دیدگاه آیت الله سبحانی ۱۳۵
- ضالۃ العلم الانسانی فی التعرف علی المصالح و المفسد ۱۳۶
- هدایه الفطریات و تعدیل الغرائز ۱۳۷
- بخش سوم . حکومت جهانی مهدوی و رشد یافتگی عقل ۱۴۰
- شؤون امام ۱۴۰
- أ. ولاء امامت (مرجعیت دینی) ۱۴۰
- ب. ولاء زعامت ۱۴۰
- ج. ولاء قضاوت ۱۴۱
- د. مقام تزکیه ۱۴۱
- ه. ولاء تصرف (ولایت معنوی) ۱۴۱
- و. ولاء محبت ۱۴۱
- کمال عقل نظری و عملی در حکومت مهدوی (عج) ۱۴۲
- (۱) رشد عقل نظری ۱۴۴
- (۲) رشد عقل عملی ۱۴۷
- أ. ایمان ۱۴۸
- ب. عبادت ۱۴۹
- ج. عدالت ۱۴۹
- د. اعتقاد به خدا ۱۵۰
- ه. دوری از گناه ۱۵۰
- (۳) رشد عقل ابزاری ۱۵۱

۱۵۳	بخش چهارم . راهکارهای تکامل عقول در جامعه موعود
۱۵۳	راهکارهای هدایت انسان
۱۵۳	أ. هدایت علمی انسان
۱۵۶	سرمایه های علمی انسان
۱۵۸	معرفت نفس و نقش آن در تکامل انسان
۱۵۹	علم و عمل، دو حقیقت انسان ساز
۱۶۰	ب. هدایت عملی انسان
۱۶۷	سیر طبیعی یا اعجاز؟
۱۷۱	خاتمه و نتیجه گیری
۱۷۶	فهرست منابع

مقدمه

تکامل تربیت و بلوغ روحی انسان از جمله برنامه‌های مهم قیام امام مهدی (ع) است. برنامه های امام، همه در این ارتباط است و به این هدف نظر دارد.

روشن است که جزء اصلی در تشکیل اجتماع صالح انسانی، خود انسان است. انسان محور اصلی برنامه ریزی‌ها، قوانین، علوم و دیگر مسائل جامعه بشری است. اصلاحات و تحولات و انقلابها، نخست باید از درون انسان آغاز گردد، و در حوزه وجودی او صورت گیرد، و سپس به برون جامعه سرایت کند. اقتصاد، سیاست، جنگ، صلح، اخلاق، ضد اخلاق، ارزش، ضد ارزش و... همه و همه به انسان باز می‌گردد. بهترین برنامه‌ها و آموزشها، باید به دست انسانهای شایسته اجرا شود و گرنه سودی نمی‌بخشد و تحولی نمی‌آفریند. بهترین قوانین، بهترین مجریان را می‌طلبد. از این رو، ساختن انسان و پرورش و رشد انسانیت انسان و تربیت اصولی افراد انسانی، مقدمه اصلی تشکیل هر نظام صالح و انسانی است. و همین همواره هدف نخستین مصلحان واقع‌گرا و انسان‌شناس است و چون انسان یک موجود دو بعدی است که همواره در درون دو نزاع، میان جسم مادی و بعد معنوی وجود دارد، پیامبران الهی برای شکوفایی هر دو بعد انسان مبعوث شدند و به او این آموزش را دادند که از جسم مادی خود برای ارتقای بعد معنوی‌اش بهره‌بردار؛ به همین دلیل، دست به رهنمودهایی زدند که همگی آنها در راستای شکوفایی عقل انسانها و از بین بردن موانع شکوفایی عقل است. امام مهدی (ع) از این نقطه زیربنایی آغاز می‌کند، تا برنامه‌های دیگر او به شایستگی انجام یابد، و زمینه‌ها و شرایط و عوامل اصلی شکوفایی در سطح جامعه‌ها پدیدار گردد.

باید گفت انسان، در طول تاریخ در بعد عقلی و رشد فرهنگی، سیری طولانی داشته است. از آغاز به کارهای فرهنگی و علمی گرچه در سطحی پایین پرداخته است و تجربه‌هایی اندوخته و به دانشها و حقایقی دست یافته است. در میان دست‌آوردهای علمی که نصیب انسان شده است، تعالیم انبیا و آموزگاران اصول وحی، مقامی بلند و ارزشمند دارد. یکی از اهداف اصلی و اصول رسالت پیامبران نشر دانایی و گسترش آگاهی در میان جامعه انسانی است. پیامبران تا حدودی در این رسالت موفق بوده‌اند، اما به حد مطلوب و نهایی نرسیده‌اند. این مسؤولیت توسط امامان معصوم شیعه (علیهم السلام) ادامه پیدا می‌کند و آخرین ایشان، این تکامل را به حد نهایی می‌رساند. طبق آیات و روایات تمامی موانع راز بین می‌برد و آن وقت، انسان در عقل نظری به یک علم کاملا پاک و خالی از هرگونه مغالطه و اشتباه، و در عقل عملی به بهترین عبادات و طاعات نائل می‌شود، و عقل ابزاری او که همان عقل معاش است، در خدمت رشد عقل نظری و عملی قرار می‌گیرد. این شکوفایی سریع در عصر ظهور یک سیر طبیعی است در حالیکه خالی از معجزه هم نیست؛ چرا که انسانها بدون استعانت از یک قدرت الهی و علم خداوندی، محال است این اندازه پیشرفت نمایند. اما با وجود چنین فردی که مظهر اسم‌علیم و قدیر خداوند باشد و با از بین رفتن این موانع که عبارتند از: غفلت، وسوسه علمی و شیطانی، پندارگرایی، عقل متعارف، کبر، خودبینی و هوس، دنیا‌گرایی، کمینگاه شیطان، و زنگار دل، قطعاً انسانها به سمت جهشی بزرگ در شکوفایی طی مسیر می‌کنند.

علم و دانش بشر در رستاخیز امام مهدی (ع) به تکامل نهایی می‌رسد، و امام با برنامه ریزی‌های دقیق که از دانش بیکران الهی او برخاسته است، همه مناطق زمین را آباد می‌کند و برای تأمین زندگی و ایجاد رفاه همگانی، راه و روشهایی را عرضه می‌کند که تا آن روز برای بشر ناشناخته بوده است. علوم و فنون بشری در رستاخیز ظهور با علوم و فنون در دوران پیش از ظهور قابل مقایسه نیست. امام مهدی (ع) در همه زمینه‌ها به دانش بشر تکامل می‌بخشد.

در این رساله پس از معرفی مفاهیم واژه‌های به کار رفته در موضوع، در یک فصل به نقل نظریات بزرگان در رابطه با تکامل عقول می‌پردازیم، و در فصل پایانی راهکارهای جامعه موعود در ارتباط با نحوه تکامل عقول انسانی به دست مبارک حضرت مهدی (ع) را بررسی می‌نماییم.

امید است که حضرت ما را در این امر یاری فرمایند.
اللهم عجل لولیک الفرج

فصل اول

کلیات

بیان مسأله (تعریف و تبیین موضوع)

یکی از ویژگی های عصر ظهور کامل شدن عقل انسانهاست . در واقع تکامل عقول در جامعه مهدی موعود (عج) بررسی و تحلیل آیات و مخصوصا روایاتی است که وجود این امر را در آن زمان حتمی می داند آنچه در این رساله و در تحت این موضوع بررسی می شود اینست که این تکامل به چه معناست ، چه ابعاد و ویژگی هایی دارد ، نحوه تحقق آن چگونه است . نظریاتی که در باب تکامل عقل انسانهاست بررسی می شود و اینکه آیا این تکامل یک امر تدریجی و طبیعی در طول تاریخ بوده و در آن زمان به حد نهایی خود می رسد یا خیر . در زمان ظهور به طرز معجزه آسا و به طور دفعی این عمل صورت می پذیرد .

ضرورت انجام تحقیق

باور به مهدویت یکی از راسخ ترین باورهای شیعیان از صدر اسلام بوده است . این عقیده یکی از شعبه های عقائد شیعه در باب امامت است . اهمیت مباحث امامت و تبیین ابعاد آن، بیانگر ضرورت تحقیق در مباحث مرتبط با امام عصر است . از طرف دیگر ، شناخت امام زمان ، به مقتضای روایات ، بر هر فردی واجب است . موضوع تحقیق در شناخت بیشتر از امام زمان به ما کمک می نماید .

اهداف و فوائد تحقیق

هدف در این رساله بررسی این مسأله است که چه راهکارهایی برای تکامل عقول در آن جامعه موعود وجود دارد . و به عبارت دیگر چه عوامل و شرایطی در زمان ظهور توسط امام عصر (عج) مهیا می شود که وجود آن عوامل باعث تکامل عقل انسانهاست و این عوامل تا آن زمان محقق نشده و نمی شود و به همین ترتیب شناخت موانع تکامل عقل و به کار بردن عقل و تفکر و چگونگی از بین رفتن این موانع توسط امام همام از اهداف این تحقیق خواهد بود . به دست آوردن معایب جوامع موجود و اجرای راهکارهای امام عصر (عج) توسط مصلحان اجتماعی در جوامع حاضر به عنوان سازندگی جامعه کنونی برای آمادگی بشر حاضر برای ظهور حضرت و ایجاد زمینه های ظهور از فوائد این تحقیق است .

پیشینه تحقیق

مسأله مهدویت و ویژگی های عصر ظهور یکی از دغدغه های بزرگ همه علمای اسلام از زمانهای گذشته تا حال بوده است . جامعه موعود یا همان مدینه فاضله ای که از مدتها پیش در فکر اندیشمندان بوده و اسلام با یک نوید تخلف ناپذیر وعده تحقق چنین آرمانی را داده است . آیات و روایات بسیاری درباره صفات و ویژگی های این جامعه صحبت می کنند . مسأله تکامل عقول یکی

از این ویژگی‌هاست. این مسأله در واقع در تمامی کتابها و رساله‌هایی که درباره صفات و ویژگی‌های عصر ظهور و حکومت مهدی (علیه السلام) بحث می‌کنند به چشم می‌خورد. از جمله این کتابها می‌توان به جلد سیزدهم بحارالانوار که تماماً احادیث باب مهدویت می‌باشد و النجم الثاقب از حسین طبرسی نوری، کمال الدین و تمام النعمه از شیخ صدوق، و الغیبه از محمد بن ابراهیم نعمانی اشاره نمود. و همینطور از کتابهای معاصر در این زمینه، کتاب امام مهدی موجود موعود از حضرت آیت الله جوادی آملی، و مقاله‌ای تحت عنوان عدالت مهدوی در قرآن از حضرت آیت الله معرفت در فصلنامه انتظار الموعود، و از استاد محمد حکیمی کتابی به عنوان عصر ظهور نام برد. اما آنچه قابل توجه است این است که به ندرت به این مسأله به تنهایی و به طور عمیق توجه شده است و اکثر نوشته‌هایی که به این موضوع پرداخته‌اند، یا فقط در حد ذکر احادیث و روایات این باب بوده و یا چند سطری درباره چگونگی آن قلم زده‌اند. اما متنی که به جزئیات این مسأله و بررسی بیشتر و عمیق‌تر این مسأله پرداخته‌باشد در تحقیقات بنده به جز مقاله‌ای در فصلنامه انتظار الموعود شماره ۲۷ تحت عنوان مهدویت و عقل‌گرایی دیده نمی‌شود که ما هم در رساله خود از آن مقاله سود برده‌ایم اما آن مقاله هم تا حد اندکی به جزئیات و راهکارها و بررسی شرایط و موانع تکامل عقول پرداخته است. امید است که ما در این رساله توانسته باشیم اندکی از این مسؤولیت را انجام دهیم.

سؤالات تحقیق :

سؤال اصلی : تکامل عقول در عصر ظهور به چه معناست ؟ و نحوه تحقق آن چگونه است ؟

سؤالات فرعی : ۱- تکامل ، عقل و جامعه موعود به چه معنایی هستند ؟

۲- چه نظریاتی در باب تکامل عقول در میان متفکران اسلامی وجود دارد ؟

۳- چه راهکارهایی برای تکامل عقول انسان‌ها در آن جامعه وجود دارد ؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. تکامل عقول به این معناست که عقل در تمامی جوانب آن چه بعد نظری و چه بعد عملی به کمال لایق خود می‌رسد و در واقع در بعد فردی ، هر انسانی به شکوفایی و کمال درخور خودش و فعلیت کمالات وجودی‌اش می‌رسد و در بعد اجتماعی، جامعه به سمت عاقلانه اندیشیدن و رفتار کردن حرکت می‌کند. از جمله این رفتارهای عاقلانه می‌تواند عدالت در سیاست ، قدرت و ثروت باشد و همینطور ، عبادت و اطاعت و فرمانبرداری از خداوند متعال و رنگ‌خدایی گرفتن زندگی و همینطور اداره بهتر زندگی مادی و به خدمت گرفتن مادیات بهتر برای تعالی بیشتر عقل عملی و نظری در زمره این عاقلانه حرکت کردن جامعه می‌باشد .

۲. امام با قدرت واسع خداوندی و با علم وافر الهی که از منبع فیض خدایی سرچشمه می گیرد از معیارهای عاقلانه در جامعه حمایت می کند. علم را به جای ثروت ، تقوا ره به جای قدرت و لیاقت و شایستگی را به جای پارتی می یثاند و افراد صاحب علم و تقوا و شایستگی را در مسندهای اداره و هدایت جامعه می گمارد .

روش تحقیق

با توجه به اینکه هدف ما در این رساله بررسی متون دینی دسته اول و دوم در رابطه با تکامل عقول است بنابراین پژوهش ما یک پژوهش دینی است و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه ای خواهد بود.

همینطور روش اندیشه ورزی ما به صورت شرحی ، تفسیری ، توصیفی و تحلیلی است چرا که در اینجا به شرح و تفسیر و تحلیل متون و توصیف وقایع ظهور که مرتبط با تکامل عقول هستند می پردازیم

سرفصلها و عناوین تحقیق

این رساله جدای از بخش کلیات ، از ۳ بخش اصلی تشکیل می شود .

۱- فصل مفاهیم : در این فصل به بررسی تفصیلی مفردات موضوع می پردازیم که عبارتند از:
أ. تکامل : شامل تعریف لغوی و اصطلاحی تکامل می شود .

ب. عقل :

۱) عقل از منظر لغت .

۲) عقل از منظر قرآن و واژه های مترادف عقل در قرآن .

۳) عقل از منظر فلسفه و صاحبان اندیشه .

۴) عقل نظری و عقل عملی و عقل ابزاری .

۴-۱- مراتب کمال عقل نظری و عقل عملی.

ج. جامعه موعود :

بحث از مدینه فاضله و تحقق آن در آرمانشهر مهدوی .

۲- نظریات تکامل :

أ. دیدگاه شهید مطهری .

ب. دیدگاه علامه محمد تقی جعفری .

ج. دیدگاه آیت الله محمد تقی مصباح یزدی .

۳- تکامل عقول توسط مهدی موعود (عج) :

أ. شکوفایی عقل .

ب. شکوفا گران عقل .

ج. حکومت جهانی مهدوی و رشد یافتگی عقل .

د. راهکارهای تکامل عقول در جامعه موعود .

خاتمه : جمع بندی و نتیجه گیری .

کلید واژه ها

کلید واژه هایی که در این رساله به چشم می خوردند عبارتند از : تکامل ، شکوفایی ، عقل ، عقل نظری ، عقل عملی ، مهدی (ع) ، مهدویت ، جامعه موعود ، عصر ظهور .

تکامل به معنی بروز و ظهور و به فعلیت رسیدن تدریجی استعدادها و قوای موجود در یک موجود است . و کمال همان هدف یا فعلیتی است که شیء در مسیر حرکت و تکامل خودش آنرا مقصد خود می داند و به سمت آن حرکت می کند .

عقل در لغت به معنای نگهدارنده و در اصطلاح ، همان نفس ناطقه و روح انسانی است .

عقل نظری : هنگامی که عقل با امور ماورای خودش سنجیده شود که از آن مبادی عالی کسب معرفت نموده و بهره وجودی خودش را بالا می برد عقل نظری نامیده می شود که همان قوه علامه یا بینش انسان است .

عقل عملی : اگر عقل را با امور مادون خود یعنی بدن مقایسه کنیم در این هنگام وظیفه عقل ، تدبیر بدن و اكمال آن می باشد . به این مرتبه از عقل ، عقل عملی گفته می شود که به آن عقل علامه هم می گویند .

جامعه موعود و عصر ظهور : در واقع همان مدینه فاضله و جامعه آرمانی است که همیشه فلاسفه به دنبال آن بوده اند و تحقق کامل آن توسط امام مهدی (ع) امام دوازدهم شیعیان نوید آیات و روایات بسیاری در متون اسلامی است .

فصل دوم

مفاهيم

مفاهیم

واژه هایی که در این موضوع یعنی تکامل عقول در جامعه مهدی موعود (عج) به چشم می خورد و نیاز به توضیح دارد ۳ عنوان است .

تکامل - عقل - جامعه مهدی موعود

(۱) تکامل

ریشه این واژه، عبارت کمال است و مصدر آن کمال می باشد. اکمال، تکمیل و استکمال هم خانواده های این واژه اند.

برای واژه کمال، دو معنا از طریق اهل لغت بیان شده است:

۱- عده ای از آنها کمال را مترادف و هم معنای تمام دانسته اند

لسان العرب: الكمال التمام.^۱

العین: الكمال التمام.^۲

۲- عده دیگری از اهل لغت، کمال را وصفی بالاتر از تمام می دانند .

التحقیق : يقال کمال اذا تمت اجزاؤه و کملت محاسنه.^۳

قاموس: کمله : أتمه و أجمله.^۴

همانطور که مشاهده می کنید برای کمال وصفی زائد بر تمام، در هر دو تعریف آمده است. در تعریف مصباح بعد از اینکه موضوع ما تمام می شود مجدداً دارای وصفی به نام کمال در محاسن می گردد و همینطور است در تعریف قاموس که بعد از تعریف کمال به تمام، وصف جمال زائد را هم می افزاید.

^۱ ابن منظور، لسان العرب، دار احیاء التراث العربی، بیروت ۱۴۰۸ ق، ج ۱۱، ص ۵۹۹.

^۲ فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، انتشارات هجرت، قم، ج ۲، ۱۴۱۰ ق، ج ۵، ص ۳۷۸.

^۳ مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ ش، ج ۱۰، ص ۱۱۲.

^۴ قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ج ۶، ۱۳۷۱ ش، ج ۶، ص ۱۴۷.

قاموس قرآن: کمال وصفی است بالاتر از تمام؛ مثلاً تمام انسان آنست که اعضایش ناقص نباشد و کمال انسان آنست که علاوه بر تمام، اوصاف حمیده ای هم داشته باشد مثل شجاعت و علم و این در حالی است که تمامی اهل لغت، تمام را این چنین معنا می کنند: آن چیزی که خلقت او کامل شده باشد و هیچ نقصی دراعضاء و اجزاء نداشته باشد .

المفردات: التمام انتهاؤه الی حد لا یحتاج الی شیء خارج عنه و الناقص ما یحتاج الی شیء خارج عنه.^۱

التحقیق : تم الشیء اذا تکملت اجزأؤه.^۲

برای توضیح بیشتر و درک بهتر معنای واژه کمال و تشخیص معنای مورد نظر ما بهتر است لفظ کمال را در اصطلاح فلسفه مورد بررسی قرار دهیم
در فلسفه در بخش معرفت نفس ، واژه کمال را به دو صورت و معنا استفاده می کنند:

۱) کمال اول

در معرفت نفس درباره تعریف نفس گفته اند « النفس کمال اول لجسم طبیعی الی »^۳

توضیح این تعریف با تمام قیود آن از حد این رساله خارج است فقط باید بگوئیم که نفس را به عنوان کمال اول برای هر جسم طبیعی و مادی تعریف کرده اند به این صورت که یک جسم طبیعی پس از اینکه تمامی اعضاء و جوارح مادی و صورتهای جسمی و نوعی آن به وجود آمد، هرگاه نفس در او دمیده شد به کمال اول خود رسیده و از حد نقص خارج می شود.

توضیح اینکه در فلسفه ثابت شده که یک جسم طبیعی و مادی از دو بخش ما بالقوه و ما بالفعل، یعنی ماده و صورت تشکیل شده است . تا زمانی که تمامی این اجزاء حاصل نشده باشد، جسم ناقص است و پس از حصول تمامی اجزای مادی و تمامی فعلیتهای اولیه ، این جسم طبیعی و نوع مادی محقق می شود.

^۱ راغب اصفهانی ، ابوالقاسم حسین بن محمد، معجم مفردات الفاظ القرآن ، تحقیق ندیم مرعشلی ، مطبعه التقدم العربی ، بیروت ۱۳۹۲ ق، ج ۱ ، ص ۱۶۸ .

^۲ التحقیق فی کلمات القرآن الکریم ، ج ۱ ، ص ۳۹۵ .

^۳ شیرازی ، صدر الدین محمد ، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه ، انتشارات مصطفوی ، قم، ج ۸ ، ص ۱۷ .